

pravoslavnu koloniju u Peroju i opisao običaje njezinih stanovnika. Istra je – prema riječima autora – kamenita, tužna i slabo naseljena zemlja. Načini odijevanja u Istri razlikovali su se od sela do sela, jednako tako i ženske frizure sakrivene ispod bijelih rubaca.

Drugi dio knjige, gotovo upola kraći, donosi putopis Kvarnerom i kvarnerskim otocima, prikazan u poglavljima I-XII (CIII-CLI). Yriarte najprije opisuje Rijeku i njezine rijetke spomenike, među kojima ističe kazalište iz 1801. godine. Ostao je zapanjen ženama koje su u Rijeku donosile na leđima sijeno iz okolnih sela; tu je sliku urednik stavio na naslovnicu. Zauzvatio se i na opisu Frankopanskoga dvorca na Trsatu i opisao slavnu prošlost te važne hrvatske plemićke obitelji. Važan dio toga poglavlja zauzimaju priče o uskocima te njihovom životu i značaju na Kvarneru, osobito u Senju. Slavenški običaji oblačenja u Istri i na Kvarneru opisani su vrlo podrobno i pitoreskno. Na samom kraju knjige nalazi se kazalo sadržaja (CLIII-CLIV).

Kroz izvanredno putovanje brodom, pješice, na magarcu i zaprezi Yriarte je upoznao europske čitatelje s tradicijom i poviješću Istre i Kvarnera svojim romantičarskim, ali podrobnim i nepristranim tekstovima. Riječ je o izvoru od iznimnoga značaja za proučavanje prošlosti i etnologije Istre, prije svega jer se radi o zapažanjima stranca.

Marko Jelenić

**Raul Marsetič, *Il cimitero civico di Monte Ghiro a Pola. Simbolo dell'identità cittadina e luogo di memoria (1846-1947)*, Rovigno: Centro di ricerche storiche di Rovigno / Unione italiana – Fiume / Università popolare di Trieste, 2013., 947 str.**

Knjiga je Raula Marsetiča *Il cimitero civico di Monte Ghiro a Pola (1846-1947) (Pulsko gradsko groblje Monte Ghiro (1846. – 1947.))* nastala kao rezultat interdisciplinarnoga istraživanja u potpunosti baziranoga na arhivskome materijalu s ciljem da se kroz istraživanje pulskoga groblja u razdoblju 1846. – 1947. prikaže kompleksnost koja je determinirala urbani identitet grada Pule. Možemo napomenuti da je ovo druga Marsetičeva monografija; prva je *I bombardamenti alleati su Pola 1944-1945 (Saveznička bombardiranja Pule 1944. – 1945.)* iz 2004.

U „Note introduttive“ („Uvodne napomene“, 9-18) autor čitateljima predstavlja područje istraživanja i temeljnu bibliografiju, uglavnom o povijesti sahranjivanja i grobnoj arhitekturi. Istaknuo je da je interes povijesne struke za smrt i sahranjivanje pokrenuo francuski povjesničar Philippe Ariès. Slijedi kratak prikaz promjena u strukturi i ulozi groblja od srednjega vijeka do danas: od pokapanja unutar grada do kulturnoga i znanstvenoga uzdizanja Europe u 18. stoljeću, kada se na pokapanje počelo gledati s aspekta javne higijene. Posljedica je bila Napoleonov dekret iz 1804., koji je prvi naredio gradnju izvangradskih groblja. S nastankom takvih mjesta pokapanja u 19. stoljeću, mjestima posjeta spomenika, Marsetič ističe kako su se razlike među ljudima nastavile iskazivati kroz grobnu arhitekturu. Slijedi potpoglavlje o povijesti pokapanja u Puli, predstavljanje cilja istraživanja, izvora i bibliografije.

Poglavlje „Approfondimenti storici sulle sepolture a Pola dall’Antichità alla metà del XIX secolo“ („Povijesni uvid u pokapanja u Puli od antike do sredine XIX. stoljeća“, 19-58) počinje rimskim razdobljem, kada je pokapanje izvan grada bilo pravno regulirano i obavljalo se u nekropolama. Pulse su se nekropole nalazile uglavnom tik pored zidina i na Marsovom polju te je većina nadgrobničkih spomenika danas izgubljena. Autor ističe srednjovjekovna svjedočanstva o tim grobljima, među kojima je i jedno Dantea Alighierija. Slijedi dio o srednjovjekovnim unutargradskim ukopima, koji su se obavljali pored sakralnih objekata. Prvi poticaj takvoj praksi bilo je vjerovanje da će pokapanje uz mjesta gdje su se čuvale svete relikvije olakšati put pokojnika k uskrснуću. Autor nabraja ukopna mjesta kraj benediktinskih crkava (Sv. Mihael, Sv. Marija Formoza, Sv. Teodor i Sv. Katarina), Samostana sv. Franje, pulske katedrale te pravoslavne crkve sv. Nikole. U posebnom se potpoglavlju dotiče i prve debate oko javne higijene u 18. st., procesa protivljenja ukopima u gradu koji je kulminirao dolaskom francuske i austrijske uprave. Opisana je sudbina posljednjega unutargradskog groblja, onoga kraj katedrale, gdje je posljednji ukop zabilježen 1855., ali je ubrzo pretvoreno u park, kakvo je i današnje stanje te lokacije.

Poglavlje „Un secolo di sviluppo e trasformazione di Pola (1846 – 1947)“ („Stoljeće razvoja i preobrazbe Pule (1846. – 1947.)“, 59-66) prati najvažnije trenutke pulske povijesti od 1846., preko gradnje arsenala (1856.), širenja grada izvan zidina (1860.), perioda do kraja Prvoga svjetskog rata, kada je Pula bila glavna ratna luka Austro-Ugarske Monarhije, talijanskoga

razdoblja (1918. – 1943.), kada je grad pogodila gospodarska i demografska stagnacija, ratnoga razdoblja 1944. – 1945., obilježenoga savezničkim bombardiranjem, do prijelaznoga razdoblja između 1945. i 1947., godine kada je Pula ušla u sastav socijalističke Jugoslavije.

Sljedeće poglavlje, „Il cimitero civico di Monte Ghiro“ („Gradsko groblje Monte Ghiro“, 67-72) tretira pojavu izvangradskoga groblja u Puli. Marsetič se ovdje ponovno vraća na povijesne debate oko potreba za uklanjanjem prakse ukopa iz grada i naglašava da je groblje kao prostor strukturiran i namijenjen isključivo pokapanju relativno nedavna pojava.

Slijedi poglavlje „L'origine e lo sviluppo del cimitero di Monte Ghiro attraverso un secolo di storia (1846 – 1947)“ („Porijeklo i razvoj groblja Monte Ghiro kroz jedno stoljeće njegove povijesti (1846. – 1947.)“, 73-102). Autor objašnjava porijeklo imena pulskoga brežuljka („brdo puhova“) te ističe da je ta lokacija odabrana jer nije bila podložna zadržavanju voda. Groblje je svečano otvoreno 17. kolovoza 1846., a njegovo širenje (u četiri etape, tri u austrijskom, jedna u talijanskom razdoblju) prati širenje grada.

U nastavku imamo još nekoliko kraćih poglavlja. „Regolamenti e sepolture“ („Pravilnici i pokapanja“, 103-116) tretira teme kao što su kupnja grobnih mjesta i spomenika, vrijeme ukopa te postupak s tijelima pokojnika do ukopa. „Patrimonio monumentale“ („Spomenička baština“, 117-126) otvara problematiku društvenih raznolikosti zapečaćenih na nadgrobnim spomenicima. Prema Marsetiču, rast buržoazije se odrazio i pojavom sve otmjenije nadgrobne arhitekture. U nastavku je autor datirao različite tipologije spomenika. „Fondi per sepolture separate“ („Fondovi za izdvojena pokapanja“, 127-130) tretira pokapanje posebnih skupina kao što su svećenici, nekato-lici, nekršteni i samoubojice. U poglavlju „Custodi e becchini“ („Čuvari i grobari“, 131-136) prenosi vijesti o zaposlenicima groblja. „Incidenti, danni e furti al cimitero“ („Nezgode, štete i krađe na groblju“, 137-142) opisuje razne nepogode na groblju, od kojih je najveća bila veliki požar koji je 1887. izazvala svijeća.

U poglavlju „Funerali e pratiche funebri“ („Sprovodi i posmrtni običaji“, 143-160), Marsetič opisuje sprovode kroz stogodišnju povijest gradskoga groblja. Oni su uglavnom bili procesije od grada do groblja. Nalazimo vijesti o problemima i polemikama koje su nastajale oko tih događaja, najave pogreba uglednih Puljana u tisku, ali i vijesti o pogrebima siromaha. Autor ističe najveći kolektivni pogreb na groblju, koji se dogodio nakon poto-

nuća putničkoga broda Baron Gautsch u ljeto 1914. godine. Dva sljedeća kraća poglavlja, „Diritti stolari e tariffe“ („Crkvena prava i davanja“, 161-164) i „Pompe funebri“ („Pogrebne svečanosti“, 165-170), govore o cijenama pogrebnih usluga i o nizu pogrebnih tvrtki koje su djelovale u Puli u austro-ugarsko i talijansko doba.

U poglavlju „Registri di morte con relativi dati e statistiche“ („Registri mrtvih s podacima i statistikama“, 171-176) upoznajemo se s registrima preminulih vezanima za Pulu te dobivamo uvid u tablični prikaz mrtvih po godinama od 1625. do 1947. godine. Poglavlje „Registri del cimitero civico di Monte Ghiro“ („Registri pulskoga gradskog groblja Monte Ghiro“, 177-196) donosi niz tablica i grafova koji prikazuju tendenciju ukopa u pulskom groblju po godinama i mjesecima. Autorov je zaključak da od 1907. do 1914. imamo najviše ukopa zbog najvećega demografskog razvitka grada, a 1944. – 1945. zbog ratnih zbivanja.

Najvrjedniji je dio Marsetičeve knjige katalog svih nadgrobnih spomenika u povijesnoj jezgri pulskoga gradskog groblja, koji se proteže na preko sedamsto stranica. Uz fotografiju svakoga spomenika, autor je naveo sljedeće podatke: koncesionare grobnoga mjesta, tekst na spomeniku, dodatne ukope, kratke podatke o pokojnicima proizišle iz arhivskoga istraživanja te ime autora spomenika, ako je poznat. Usto je Marsetič valorizirao svaki spomenik, i to sljedećom skalom, od višega razreda k nižemu: monumentalna vrijednost, viša ambijentalna vrijednost, ambijentalna vrijednost te „uključen u ambijent“.

Knjigu zatvaraju poglavlja „Il cimitero della Marina“ („Mornaričko groblje“, 927-934), s kratkom poviješću drugoga pulskog groblja, „Conclusioni“ („Zaključci“, 935) te „Fonti d’archivio e bibliografia“ („Arhivski i bibliografski izvori“, 936-941).

Knjiga Raula Marsetiča *Pulsko gradsko groblje Monte Ghiro (1846. – 1947.)* izvrstan je prikaz povijesti pokapanja u Puli, ali i precizan uvid u strukturu pulskoga stanovništva u razdoblju od sto godina kroz katalog nadgrobnih spomenika. Osim što enciklopedijski prati razvoj pulskoga gradskog groblja, knjiga je i svojevrsna enciklopedija Pule i njezinih stanovnika kroz dva velika razdoblja, habsburško i talijansko. Jedina bi se zamjerka knjizi mogla naći u nedostatku abecednoga popisa prezimena koja se nalaze na spomenicima, što bi navigaciju kroz ovo opsežno i svakako iscrpno djelo učinilo jednostavnijom. U svakom je slučaju knjiga velik skok

naprijed u historiografskoj pokrivenosti pulske povijesti druge polovice 19. i prve polovice 20. stoljeća.

David Orlović

**Mitja Lamut, *Parobrodi Jadrana na razglednicama*, prevela sa slovenskoga jezika Nina Kovič, Zagreb: V.B.Z., 2013., 288 str.**

Mitja Lamut, po struci odvjetnik, strastveni je kolekcionar koji desetljećima prikuplja stare razglednice s motivima raznih brodova. Krajem 2013. objavljen je u Zagrebu hrvatski prijevod njegove knjige *Parniki Jadrana na razglednicah* (V.B.Z.), koja je svojevrsni nastavak njegovih istraživanja koje je predstavio 2003. objavljivanjem knjige *Potniške ladje na razglednicah* u izdanju kuće Medias International iz Ljubljane.

Knjiga *Parobrodi Jadrana na razglednicama* temelji se prvenstveno na istraživanjima koja je provodio na osnovi motiva na starim razglednicama iz svoje bogate zbirke, a proširena je i nadopunjena arhivskim i muzejskim istraživanjem te brojnom stručnom literaturom. Knjiga predstavlja svojevrsnu enciklopediju povijesti parobrodarstva na Jadranu.

U uvodnom je dijelu prva cjelina „Putnička plovidba i parobrodi“ u kojoj autor daje kratak pregled putničke plovidbe, pojave parobroda, poštanskih brodova, kao i začetak pomorskoga putničkog prometa u Europi, prve redovne putničke linije na Jadranu, važnost izuma brodske vijka Josefa Ressela te pojavu jadranskih brodara (5-6). „Pomorstvo i stanje na Jadranu u prošlosti“ (6-7) cjelina je u kojoj se govori o istočnoj obali Jadrana u prošlosti kao važnoj geostrateškoj točki koju su zauzimale razne kulture, od starih Grka do Austrije. Slijedi cjelina „Pomorstvo i stanje na Jadranu od kraja 19. stoljeća do Prvog svjetskog rata“ (7-9), u kojoj je riječ o posljedicama Bečkoga kongresa – prvi je put u povijesti (nakon antike) cijela istočna obala Jadrana, od Trsta do Bara, pripadala jednoj državi – Austriji, koja dobiva i svu jadransku ratnu mornaricu, kao i venecijanski Arsenal – glavno mletačko brodogradilište. Započinje uspon austrijske trgovačke mornarice na Jadranu i Mediteranu. Godine 1818. Jadranom je zaplovio prvi parobrod Carolina. Na cijelom Jadranu postoji tek nekoliko brodova koji obavljaju obalnu plovidbu. Austrijski dvor daje potporu osnivanju Austrij-